

Univerzita a humanizace

Ladislav Hejdánek

This is a transcript of the following document:

[Univerzita a problém humanizace](#)

jedná se o přepis tohoto dokumentu:

[Univerzita a problém humanizace](#)

- ◆ diskuse | přednáška | přepis, česky, vznik: 1992
- ◆ discussion | lecture | transcript, Czech, origin: 1992

Univerzita a humanizace [1992]

Vážení přátelé,

budovat univerzitu není jednoduché věc. K tomu je zapotřebí si uvědomit, co slovo univerzita vlastně znamená. Univerzita má nějaký historický počátek a vy na něj navazujete. Je důležité slyšet historiky, kteří nám k tomu něco řeknou. A nejenom historiky, také filosofy. Slovo *universitas* pochází od *ad unum vertere*, spojovat, činit mnohé a různé jedním, a to ve dvojím smyslu. Nejdříve to bylo označení toho zvláštního stavu, kdy učitelé a žáci bydleli spolu, žili spolu v jednom domě nebo ve společné instituci. Později se toto sjednocování přestalo vztahovat jenom na lidi, kteří tam byli, a začalo se vztahovat také na obory. Zejména tehdy, když se ukázalo, že se začínají trochu od sebe vzdalovat. Univerzita nikdy nemůže připustit, má-li být nebo zůstat univerzitou, aby obory byly na sobě naprosto nezávislé, aby si každý dělal, co chce. Tohle je snad možné v technických ústavech, které jsou ustaveny kvůli nějaké konkrétní buď dočasné, nebo dlouhodobé až trvalé, úloze. Ale univerzita musí pamatovat na to, jak se její obory k sobě vztahují, jak vytvářejí cosi jako společný základ, společný konsensus, z něhož vědecká práce může vyvěrat, prýštit. Vidíme, že všechno v ní musí být propojeno. Nechtěl bych vám předestírat jenom nějaké morální nebo ideové výzvy, vůbec už ne výzvy ideologické. Chtěl bych, aby jste se stali svědky toho, že univerzita jinak být nemůže uspořádána. Nedávno v diskusi Michálek vytkl Bělohradskému, že mluví o přesvědčování a dává to na stejnou úroveň jako výmluvnost. Já nevím, kolik je tady techniků a přírodovědců. Víte, co by z bylo s vaší vědou, kdyby v ní na místo argumentů a odborných prací, které je možno kontrolovat, byla rozhodujícím hlediskem výmluvnost. Samozřejmě, Bělohradský to takto nemyslel. On má dojem, že to je záležitost politiky, že tam platí výmluvnost. No ale jaké je místo vědy v demokracii? Vědci nepatří do demokracie? Z vědců uděláme pouhé občany, kteří půjdou volit? Vědec nemá jinou funkci, než svou odbornost a v politice jeho odbornost musí mlčet? On je obyčejný občan, který volí. A jinou funkci pro vědce nemáme? Jistě máme. Bude taková, že v ní výmluvnost nebude nic platit. A když bude platit, tak to bude svědčit o nízké úrovni vědy.

Nerad bych zůstal jenom u přesvědčování v Bělohradského smyslu, nýbrž chtěl bych ukázat, že přesvědčování znamená činit svědky z lidí, které jsem přesvědčil. Svědky, kteří to vidí sami, kteří už nepotřebují citovat, kteří nahlédli. Přesvědčit někoho o Thaletově nebo Pythagorově větě znamená, že ho nepřivedete k tomu, aby si pamatoval, co a jak jste tu vyslovili a aby to uměl opakovat, nýbrž aby porozuměl a když porozumí, tak už může zapomenout, jak jste mu to vykládali. Kdo pochopí, oč jde, stává se svědkem toho, že atd... Prostě přesvědčit znamená učinit svědkem každého, kdo pochopil. A já bych vás chtěl učinit svědky toho, že humanitní obory jsou bezpodmínečně nutné pro každou vědeckou práci. Já teď nebudu mluvit o technice, technika se stala lidem ve světě čímśi velmi problematickým, protože se nerozlišuje mezi technikou a technologií. A dokonce technologičnost techniky se rozšířila na vědu, takže věda už dneska v myslích mnoha lidí není ničím jiným než technologií. My se k tomu, čím se liší věda od technologie, ještě vrátíme. Teď se připravoval V ČNR jakýsi dokument, zákon o vědě a technologii, v němž se tyto kladly vedle sebe. Je to nebezpečná věc, k níž se také vrátíme.

Já bych nás všechny chtěl učinit svědky toho, že ve vědě se neobejdeme bez některých disciplín, které nelze považovat za vědy. Formuloval jsem to vyhroceně, protože nejde jen o snahu, aby každý technik, vědec, přírodovědec třeba, tím spíše sociální vědec, humanitní vědec, měl všeobecné vzdělání. Aby to nebyl, jak Němci říkají „Fachidiot“. Výborný ve svém oboru, ale jakmile z mého vyleze jednou nohou, tak je to zoufalé. Nezná nic, nerozumí ničemu, je jenom „Fachidiot“. Já si myslím, že tohle není třeba zdůrazňovat, o tom není třeba ani mluvit. Každý ví, že takhle to nejde. Široké vzdělání je nezbytné, neboť když někdo vynalezne lokomotivu, tak ji může promyslet naprosto do detailu a může být i technicky skvěle provedená, ale netuší, jakou industriální revoluci tím

způsobí. A i kdyby to tušil, jeho odbornost mu nestačí k tomu, aby to pochopil. Ono pochopení patří k jiným oborům. Technik, který zúžil svůj interest, svou práci na zcela technické neboli technologické problémy, samozřejmě nemůže posoudit, co to udělá ve společnosti. Když vymyslel užívání freonů, domníval se, jak je to skvělé, nic to nedělá, je to naprosto intaktní, chemicky to nereaguje. Nemohl však posoudit, že to může způsobit nebezpečí obrovské katastrofy pro lidstvo a pro všechny život, jestliže to bude tak, jak to dosud vypadá.

Zde je vidět, jak každý vědec musí počítat s tím, že jeho věda je jenom částečnou záležitostí. Posuzuje něco a musí se vždycky tázat sám sebe, jestli může ještě další pokus udělat, jestli tím něco nezpůsobí, co je nezvratné. Ono se mluví o morální odpovědnosti třeba atomových vědců a vlastně všech vědců. Ale to není jenom morální odpovědnost, je to jeho odborná odpovědnost. Každý vědec je přece něco víc než odborník, specialista ve své disciplíně. On musí něco vědět o kontextech, které vůbec dovolují, aby on vědu mohl dělat. Věda není možná bez zájmu a podpory společnosti. A vědec to musí pochopit a musí se cítit odpovědný za to, co jeho poznatky ve společnosti způsobí.

Chtěl bych předvést, že vědec potřebuje pracovat ještě s něčím jiným než svými odbornými, speciálními metodami, a to tak, abyste se sami stali svědky. A tím vás přesvědčit. Základní argument je dost prostý, jenomže se málo opakuje. V nejbližší době je ho třeba hodně opakovat, zejména studentům, aby si toho byli lépe vědomi. Jakákoli vědecká práce je závislá svou úrovní na způsobu myšlení vědce a nebo jeho vědecké disciplíny. To není nic samozřejmého, můžete udělat pokus jak chcete, když ho nemáte dobře promyšlený, tak výsledky jdou pod vodu. Konec konců úroveň vědecké práce je naprosto závislá na úrovni myšlení vědců. Ale který vědec je v rámci své odbornosti, v rámci své kompetence povolán kontrolovat své vlastní myšlení? Jak to bude dělat? Jak bude chemik chemickými metodami zkoumat, jestli myslí správně nebo ne? A jak biolog, psycholog... Cožpak psychologie je schopna posuzovat správnost nebo nesprávnost myšlení? Nikoliv. Psychologie se zabývá některými stránkami myšlení, ale je vystavena stejnému nebezpečí jako ostatní vědy v tom, že bude myslet nesprávně jako věda. A totéž platí o historii. Víte asi o diskusích týkajících se smyslu českých dějin, které se vyznačovaly tím, že velmi často si ani jedna strana neuvědomovala, že téma je filosofické a nikoli historické, že jde o myšlenkový přístup k problémům nejen historie, ale k problémům jejího smyslu.

Z toho vyvozují jednu zcela zásadní záležitost: pokud úroveň vědeckosti vědy je závislá nebo by měla být závislá na úrovni většího nebo menšího diletantství, většího nebo menšího amatérství, s jakým vědci kontrolují své vlastní myšlení, pak je ona vědeckost ohrožena. Já nemluvím o druhořadých vědeckých pracovnících, o vědeckých nádenících. Toho slova jsem použil u nás na fakultě v Úvodu do filosofie a historici si svým profesorům stěžovali, že jsem vůbec takového slova užil. My víme, že existuje vědecké nádenictví, a víme, že existuje sekundární vědeckost. Já jsme to sám zažil. Dvanáct let jsem pracoval v jednom ústavu, odkud také pocházel jeden profesor ze zdejší lékařské fakulty. Víme, že když nějaký špičkový světový vědec vymyslí určitou novou metodu, objeví nový vztah, tak najednou se po celém světě rozlétne znalost tohoto nápadu a všichni ho budou opakovat. Původně šlo o muže, kterého napadlo, že určitou virózu, určitou infekci dobytka v Americe neroznášejí upíři, druh netopýrů, nýbrž paraziti na těch netopýrech. A zkoumal klíšťata, zda roznášejí ten virus. V našem ústavu se celé parazitologické oddělení zaměřilo na to, že se odchytávali různí savci a nejen savci, prohlíželi se, jaké mají parazity a ti se zkoumali, zda nepřenášejí ten či onen virus. Čili, byla to obrovská industrie založená na tom jednom nápadu. Samozřejmě, je to důležité. Já neříkám, že je to k ničemu. Takováhle vědecká práce je důležitá, jenže není to nejvlastnější vědecká práce. Nejvlastnější, špičková vědecká práce je u těch, kteří na nápady chodí, kteří mají dostatečný rozhled, aby je napadlo něco, co překračuje, co se vymyká z dosavadních běžných metod. A tam je potřeba kontrolovat své vlastní myšlení. A pokud není kontrolováno, leč vlastními, tj. diletantskými prostředky, je ohrožena sama vědeckost.

Samozřejmě, vědy mají způsob, jak je trochu kontrolovat, tím je vědecká diskuse. Jenže jestliže celá generace vědců nebo celá epocha vědeckého zkoumání sdílí nekriticky jisté předsudky, vědecké předsudky, pak vědecká diskuse nepomůže. Z toho vyplývá, že musí být nějaká disciplína, která bude pomáhat vědcům, aby věděli, co dělají, nejenom když pracují v laboratoři, ale když myslí. Neříkám, že každý filosof si je vědom toho, že toto má vědcům poskytovat. A po mém soudu je filosofie povolána k tomu, aby byla onou zvláštní disciplínou, protože filosofie je povolána k tomu, aby zkoumala, co to vlastně filosofie je.

Je to taková zvláštní věda, která je sama sobě legitimním tématem, legitimním problémem. Co to je fyzika, na to fyzik jako vědec nemůže odpovědět. To je záležitostí jeho mimospeciální reflexe. A ta může být diletantská nebo filosofická. Zatím nevíme, jaká jiná by mohla být.

Tím jsem neřekl, co je humanizace vědy, řekl jsem, že každopádně vědy potřebují nějakou disciplínu, která sice vědou není, ale pomáhá jim udržet vysokou úroveň vědeckosti. To zároveň znamená jistý závazek pro filosofy, filosofové si mají uvědomit, že toto je jedním z jejich úkolů. A předpokladem, aby takový úkol mohli plnit, je, že se o to pokusí vždy znovu, poněvadž filosofie není něčím hotovým, ta se mění. Proto diskuse o tom, jestli nastal konec filosofie nebo ne, je absurdní, neboť vždycky záleží na definici. Nejdříve je vždycky definice, co je filosofie, a z toho pak vyvodíte, kde je její konec. To, jak jste to vyvodili je buď platné nebo neplatné. Pokud je to platné, tak to, co jste teď říkali, to je ta nová filosofie, o které neplatí to, co jste řekli o té staré. Tedy filosofie by měla představovat jakýsi svorník, ne tím, že je nad vědami, nýbrž, že jim pomáhá v jedné specifické záležitosti, kterou nejsou schopny si vybavit, splnit samy svými silami, svými odbornými silami. Proto každý vědec, který je na sebe dosti náročný, který chce dělat opravdovou vědu, ne pouze být technologem a prostě jenom vydělávat, protože se něčemu naučil, každý takový vědec potřebuje být vzdělán ještě v této druhé disciplíně, v této nevědecké disciplíně. Myslím, že přestože toto zavedli marxisti-komunisté zřízením institutů a kateder marxismu-leninismu, a tím zošklivili filosofii skoro všem, cosi rozumného v podstatě na tom bylo. Vidíme, že něco takového se děje i ve světě, dokonce tam, kde nejsou povinné filosofické přednášky. Máme zprávy od těch, kteří přijedou z jiných zemí, že jsou takové jakési vlny velkého a menšího zájmu o filosofii, ale celkově je to trvalý trend. Technici a přírodovědci navštěvují přednášky na filosofické fakultě, protože to cítí jako potřebu. Nemají je předepsány. A není to proto, že tam mají nějaký marxismus-leninismus povinný. To je jiný důvod. Čili my to nemůžeme úplně odrazit. Myslím, že ti studenti, kteří usilovali, aby tyto katedry a ústavy nebyly úplně zlikvidovány a systematizovaná místa aby nebyla rozdělena mezi katedry, se zároveň vzali za to, aby se učila filosofie. Někdy to trochu přehnali. My v Praze máme těch filosofických pracovišť přespříliš. Určitě jedna z prvních věcí, které Klaus udělá, bude to, že je zřejmě zredukuje. Na matematicko-fyzikální a přírodovědecké fakultě jsou filosofická oddělení, na medicíně je institut, a patří tam, na VŠE je oddělení atd. Těch oddělení je strašná spousta a není to jenom filosofická fakulta. Je to trochu zbytnělá, ale my potřebujeme, aby zbytnělá byla ještě nějaký čas, protože nevědomost v rovině filosofického myšlení je katastrofální. Takže tam, kde fungují, se musí udržovat, a tam, kde ještě nefungují, musí se zřídit. Filosofie je velice důležitá, pokud je správně chápána a provozována, je velice důležitá pro soudržnost, pro to sourozenství jednotlivých oborů na univerzitě. Univerzita bez filosofie je prostě nemyslitelná. Různé obory mohou chybět, ale filosofie nikdy chybět nemůže, jinak to není univerzita, jinak je to technická vysoká škola. Druhá věc, která z toho vyplývá je, že když filosof k tomu má co říkat, tak on vám nemůže poradit, jak máte vědecky pracovat.

Co je úkolem filosofie? Ne aby říkal fyzikům, chemikům, biologům, historikům atd., jak mají pracovat ve své odbornosti. Vůbec ne. On má ukazovat, co dělají, když myslí. A má jim pomáhat v tom, aby nedělali chyby, které už jednou byly jakožto chyby rozpoznány. Dějiny filosofie jsou dějiny chybných úkonů ve filosofii. To je strašně důležitá věc. Vy, kteří pracujete „jenom“ v nějaké odborné vědě a zejména v přírodní vědě nebo v technice, víte, jak málo znáte, pokud to není váš koníček, jak se váš

vědecký obor vyvíjel. Ještě nejvíce se o historii starají ti, kteří navazují na nějakou specialitu, která se léty už zapoměla, která už kdysi byla odhalena a pak se zapomněla. Takže se k tomu vracíme. Ale jinak historie pro vědu jakoby neměla velký význam. Pro filosofii jsou naopak dějiny filosofie tím nejdůležitějším. Filosof musí zvládnout, jak se myslelo kdysi, jak se postupovalo. A musí to znát tak dobře, aby mohl stát mimo. To je také podmínkou filosofické práce, to je podmínkou té práce, které se každý vědec musí naučit, když chce kontrolovat své myšlení. Člověk musí být schopen odstoupit od sebe a podívat se na sebe jakoby odjinud. Podívat se na sebe, jak myslí, jakoby odjinud. A k tomu je velice dobré znát historii, protože to jakoby odjinud je splněno tím, že se podíváte, jak by se na problémy díval někdo ve vašem oboru před sto lety. Ale ještě lepší je podívat se, jak se někdo na ně bude dívat za sto let. To nemůžete udělat jednoduše, vy si to musíte nejdříve vykonstruovat, ale je to obrovská pomoc k tomu odstupu. Zase se k tomu ještě vrátíme. Tedy historie problémů a historie chyb je strašlivě důležitá. Uvedu jenom jeden příklad z filosofie. V různých disciplínách byly problémy formulovány někdy tak, že trvalo celá staletí, než se podařilo ten problém vyřešit, Zénónovy paradoxy byly neřešitelné až do Newtona do Leibnize, kteří přišli s báječnou myšlenkou, jak pracovat s infinitezimálními kvanty, čili jak pracovat s diferenciálními a integrálními počty, jak tomu teď říkáme. Logicky nahlíženo Zénónův šíp skutečně v každém okamžiku se na tom místě stojí, nemůže tedy nikdy dospět k cíli. A nebo nejdříve musí překonat půlku, pak půlku druhé půlky a pořád půlka toho zbytku a nikdy nemůže doletět ke konci. Nebo Achilles nemůže předhonit želvu, když jí dá náskok, protože než dojde tam, odkud ta želva vychází, ona popoleze a než tam dojde, ona zase popoleze, a proto ji nemůže nikdy předhonit. Každý ví, že ji předhoní, zkušenost nám to dá. Ale myšlenkově to nedovedl nikdo zvládnout. Tady je historie důležitá. A v řadě případů jsme ještě neodhalili základní chyby, řekněme jeden základní omyl, do kterého nás uvedli staří Řekové. Dodnes jsme tím všichni ještě nakaženi a pořád je v našem myšlení a my s tím musíme udělat konec. Nemohli bychom to udělat, kdybychom si neuvědomovali, v čem ta chyba je. A kdo to má udělat? Přece žádná věda není kompetentní, aby nám ukazovala, v čem je chyba třeba v pojetí jsoucna. A my z toho pojetí žijeme. A nevíme o tom! Pro nás je všechno naprosto samozřejmé a my to musíme revidovat. To je věc, která se dotýká všech vědců.

Historie je strašně důležitá právě proto, abychom věděli o všech omylech, které už byly prohlédnuty. Úkolem filosofie je, aby věděla, jak se vyhnout trapnému opakování stejných, dávno prohlédnutých chyb, přehmatů. Samozřejmě tyto přehmaty přecházejí hlavně v obecném vědomí, v tom tzv. „*common sense*“, co všichni si tak myslí. Za druhé ve vědě. A za třetí v teologii. To je jiná, další věc. Ale o tom nebudeme teď zvlášť mluvit. Vy tady zatím teologickou fakultu nemáte. A nechystáte. Takže, až budete chystat, tak bych přišel říci něco o tom, jaké předsudky panují v rámci teologie.

A pak je tu ještě jedna věc, která dává jednak určitou direktivu filologickým oborům a zároveň upozorňuje na to, jak se filologie provozuje, jak nestačí na některé důležité funkce, které má jazyk ve vědě, v našem bádání. Máme veliké štěstí, my Češi, že náš jazyk nepatří do románských jazyků. Mállokdo si uvědomuje, že čeština je velmi zvláštní jazyk. Neříkám jediné čeština, ale přece jenom v rámci slovanských jazyků, které v této věci mají jistou výhodu, čeština je vlastně nejčistší slovanský jazyk. A slovenština samozřejmě. A to proto, že skoro vymřela a když byla oživována, tak bylo potřeba jít zpátky. My jsme 200 let takřka zaspali nejenom to pozitivní, ale i to negativní. Podívejte se, co germanismů a romanismů je v polštině, ruštině a v jiných slovanských jazycích. My toho máme minimálně. Dokonce i těch germanismů máme minimálně, protože obroditelé se snažili češtinu obrodit tak, jak vypadala v době rozkvětu. A navíc měli velký smysl pro jazyk. Třeba naše botanické názvosloví je nejkrásnější na celém světě, jak jsem přesvědčen. Ale je tu ještě něco důležitějšího. Heidegger si pochvaluje, že němčina je *gleich und sprachlich* s řečtinou. V konkrétní souvislosti říká, že my vlastně už nevíme, co některá řecká slova znamenala. A jedním takovým slovem je LOGOS. Má mnoho významů a překládalo se různě, dneska pořádně nevíme, a to dokonce nevěděl pořádně ani

Aristoteles, že je odvozeno od legein, což původně není mluvit, ale sbírat. A že dokonce k obsahu toho kořene patří: abychom mohli něco sbírat, tak to musíme nejdříve vybírat. Když sbíráme šmahem, shromažďujeme. Dáváme na hromadu, ale nesbíráme, neděláme utříděnou sbírku. V němčině je to podobně. Sloveso lesen běžně už znamená číst, ale zbývá celá řada slov, z nichž je jasné, že původně znamenalo sbírat – např. vinobraní se řekne Weinlesen, nebo probírka lesa Holzlesen. Tam je vidět, že lesen je sbírat. A Heidegger si pochvaluje, že němčinou se dá krásně filosofovat právě, protože je, kdybych to měl otrocky přeložit, stejně původní s řečtinou. Na rozdíl od toho románské jazyky jsou odvozeny z latiny, která není žádným pořádným jazykem, neboť se kultivovala otrockým napodobováním řečtiny. A to nemluvím o angličtině, která je konfusí tří, čtyř, pěti jazyků. Většina anglicky mluvících lidí už vůbec netuší, jaké významové kořeny mají jejich slova, protože ty kořeny jdou z různých jazykových oblastí. Proto angličtina pracuje se řazením slov a nikoliv s tím donikáním k principům, jak říkal v rukověti sociologie Masaryk.

Pracovat s jazykem je obrovská věc, ale vím, že techniky a přírodovědce to nebude příliš zajímat. Koneckonců záleží na ustavení pojmů a na volbě slova. Ovšem někdy jsou slova volena tak jazyku proti srsti, že to až bolí. Proto je třeba mluvit jazyku po srsti a ne proti srsti. Ledaže ten jazyk zavádí, pak je dobře něco trochu proti srsti říci. Zejména filosofie musí pracovat s jazykem tím způsobem, že jazyk pro ni není jenom nástrojem, instrumentem, i když filosofie filosofuje z jazyka. Jazyk něco napovídá, krásné slovo Herakleitovo, které jakoby mluvilo o Apollónovi, že vládce delfský (to je Apollón), nic neříká, nic neskrývá, ale dává pokyny. To nic neříká je legei, ug legei, ug kryptei, ale síman nej. Dává pokyny, dává znamení. Toto platí přesně o jazyku. Domnívám se, ale nemám pro to doklad, že celý ten výrok je metaforický a že vlastně mluví o logu. Protože u Herakleita logos je to, podle čeho se všechno děje. Čili ten logos nic sám neříká. Řeč, tj. logos, to, co je ovšem jazykům společné, totiž, že musíme překládat jeden jazyk do druhého, to je proto, že to, o čem jde, je uspořádáno tak, že je to všem jazykům společné. My také víme, že je logika jiná, např. v čínštině, ale přece jenom je takový předpoklad, taková filosofická víra, že něco jako logos je.

A tedy řeč sama nic neříká, jako jazyk nic neříká. To musíme my říkat. A my to musíme říkat tak, že to je tomu jazyku nebo té řeči, tomu logu po srsti. My musíme něco přijímat, abychom mohli něco říci. Ne vždycky, když něco říkáme, tak jsem to my, kteří to říkají. Vždycky, když něco říkáme, tak přitom něco také říká řeč. Něco říká ten jazyk. Dokonce často nás předbíhá, předbíhá zejména v národech, které mluví rychle. Tam ten jazyk předbíhá a stačí říci slovo a už se valí celé kalky, fráze, a přesto mohou mluvit. Frázovitost v češtině je vždycky nápadnější než např. v italštině, francouzštině atd. Je nápadnější proto, že my myslíme a mluvíme pomaleji. Tak je to všechno nápadnější. Práce s jazykem je velice důležitá.

Chtěl bych se ještě zmínit o reflexi. Ona je totiž jakousi strukturou, je událostí, ke které mohlo dojít teprve po vynálezu pojmů a pojmovosti. Můžeme najít v mimořeckých oblastech staré doby jakési náznaky reflexe? Ale skutečná reflexe, jak o ní dnes hovoříme, je možná pouze tam, kde distance mezi aktem mínění a tím, co je míněno, byla upevněna pojmy.

V čem spočívají pojmy a pojmovost? Věda bez pojmů je nemyslitelná. Teď, když postmoderní trend v Itálii, ve Francii (a k nám to proniká už také) přichází s důrazem na narativitu, tak musíme si uvědomit, že rozhodující není narativita, rozhodující je, pracuje-li tato narativita s pojmy nebo ne. Řada postmoderních myslitelů se vyjadřuje ostře proti pojmovosti. A tedy proti logu, logice. Říká, že to je cosi násilnického, z čeho se musíme vymanit. Je to jakési posedlost evropského myšlení, že musí na ty pojmy dát. Musíme se toho zbavit, musíme se osvobodit od dominance pojmů a tedy filosofie. Konec pojmů je konec filosofie. Bělohradský to také vyvozuje z toho, že se rozpadlo sovětské impérium a proto, poněvadž to je to poslední, na co se filosofie zmohla. Je to konec filosofie. Je to

poněkud zkratové, jako kdyby se něco takového stalo u nás v domě, zhasne veškerá elektrika. Zkrat je tam naprosto jasný.

Co je podstatou reflexe. Tedy stručně: reflexe je akt vědomí. Opustíme veškeré představy o reflektu nebo reflexu jako odrazu. Reflexe je ohyb. Ré znamená zpět nebo opakovaně. Obojí platí, to je ohyb myšlení zpět k sobě samému. Normálně, když myslíme, myslíme věci. Svým myšlením se vztahujeme k věcem. Ale myšlení má tu zvláštnost díky losu, že je schopno se obrátit od věcí k sobě. A zkoumat sebe. Dívat se na sebe. Ale aby se vědomí mohlo stáhnout k sobě, tj. přistoupit k sobě, tak musí být schopno nejprve od sebe odstoupit. To promýšlejte, nebudu to teď rozvádět. Důležité je, že k aktu reflexe patří odstup vědomí od sebe a přístup vědomí k sobě. Přístup je podmíněn odstupem, nejdříve odstoupíte a pak přistoupíte. Fyzicky to nemůže nikdo udělat, protože když zůstane sedět, není ke komu přistoupit, když vstane, není kdo by přistoupil. Obráceně, když vstane, není ke komu přistoupit, poněvadž vstal a už se nemůže k sobě vracet jako k sedícímu a když naopak zůstane sedět, tak je ke komu se vrátit, ale není, kdo by se vrátil, poněvadž nevstal. Ale vědomí toto může udělat. To je zvláštnost vědomí.

Rozhodující otázkou je ta mezifáze mezi odstupem a přístupem k sobě. To je nejdůležitější fáze, kdy se ocitáte ve svém vědomí jakoby mimo sebe, jste schopni se na sebe podívat jakoby z jiného úhlu, ne svého úhlu. A to je moment, Heidegger by řekl světlna (Lichtung tomu říká), jakási taková malinká pasečka, kam pronikne slunce, jinač nepronikne. Tam pronikne pravda. S pravdou se člověk setkává pouze tam, kde je schopen odstupe od sebe. Proto nejlepším předpokladem pravdy není žádná logická konsekventnost, to jenom vyvozujete z premis závěry, nejdůležitějším tréninkem je rozmluva, dialog. Totiž, když se naučíte naslouchat druhému, naučíte se naslouchat také pravdě. Pravda, jak už staří Řekové byli přesvědčeni, a nejenom oni, pravda se ukazuje obvykle tam, kde dva nebo tři se sejdou a spolu hovoří a najednou ta pravda uprostřed dialogu prozáří. Najednou je všechny napadne pravda, aniž by bylo možno říci, že jeden z nich s ní už přišel do toho rozhovoru. Právě v tom rozhovoru se vytváří taková zvláštnost situace, kdy vás najednou napadají věci, které by vás normálně nenapadly, protože jste ochotní naslouchat druhému člověku. Najednou v té ochotě naslouchat se ozve něco nového, nový nápad, nová myšlenka. Na ty lidi dialogu padne najednou nová myšlenka. To je pravda.

Doc. PhDr. Jan Kumpera, CSc., prorektor ZCU: Žádná práce se nemůže obejít bez vědeckých nádeníků.

prof. Hejdánek: Vědeckých nádeníků je zapotřebí v každé práci. Ale vědu nemůžeme chápat tak, že by měli stejné postavení jako špičkoví vědci. Vědu dělají špičkoví vědci, ostatní pomáhají. To je rozhodující. Stejně jako člověk je tím, kdo myslí, ne tím, kdo tráví, i když také potřebujeme trávit, jinak nemůžeme myslet. Demokratismus neznamená jenom ustoupit většině, musíme vědět, že zejména ve vědě se o pravdě nehlasuje. Demokratické manýry se nesmí přenášet do vědy, ale zároveň také ve vědě demokracie něco znamená. To znamená, že musíme do politické demokracie vnášet některé prvky, které známe z vědy.

Demokracie není jenom rozhodováním většiny, zejména pak v otázce pravdy. Na to upozorňoval Rádl (Válka Čechů s Němci) – v polemice s českým chápáním demokracie. Dokonce jako největší žák TGM kritizuje Masaryka. Byla to vlastně jedna z nejostřejších věcných kritik Masarykovy politické koncepce – že není dost demokratická. Rádl argumentoval, že ve vědě má pravda na své straně zpočátku vždy jen několik málo lidí, ne-li jediného a že dá pěknou práci pravdu prosadit i přesvědčit druhé. Kam bychom přišli ve vědě, kdyby rozhodovali ti, které nazýváme nádeníky? Nemohou rozhodovat. Je jich pochopitelně třeba. Je to ostré, ale dneska je nutné to ostře říci, poněvadž na vysokých školách, v Akademii věd je spousta lidí, kteří jsou jen nádeníky. Ti tam nepatří, ti patří na různé ústavy, kde je

jejich práce potřeba. To nejsou špičkoví pracovníci. Je třeba jasně říci, že na vysokých školách nemohou ve funkci asistentů, odborných asistentů, docentů pracovat lidé, kteří by nestačili ani na střední škole. To je potřeba říci jasně, ale dneska se každý bojí. Každý je ochoten zkoumat, jestli někdo nebyl v KSČ, jestli náhodou nebyl v lidových milicích, ale ne, zda je neschopný. Pořád jsme říkali, že v minulosti pro neschopnost nebylo možno někoho vyhodit a dnes to je možné? Není. Já mám zkušenost z naší fakulty, že není. Já chci být tvrdý, ale správným směrem.

Stark: Pojímáte filosofii jako vědu, nebo jí dáváte zvláštní místo?

Hejdánek: Když zůstaneme u formulací, vypadá to někdy naprosto nesmiřitelně, ale je vždy třeba přihlížet k celkovému kontextu. Myšlenka filosofie jako přísné vědy, kterou prosazuje např. Husserl, má některé pozitivní a některé negativní konotace. Po mém soudu má smysl vyřadit filosofii z řad věd ne proto, že by měla být nevědecká, také jsem toho slova nepoužil, ale protože není vědecká v takovém smyslu, jako jsou ostatní vědy. Vědeckost všech věd spočívá v tom, že ten vědec ví, kde jsou meze jeho kompetence. Jakmile překročí, přestane být vědecky kompetentní. Ve filosofii se nemůže stát, její kompetence se ukáže v něčem jiném, filosof ex profeso musí překračovat všechny meze, takže se musí, nejenom může, plést např. teologům do řemesla, ne to nechávat mimo ně. Mně velice vadí, že v Praze byly inkorporovány tři teologické fakulty a všichni se tváří, jako by se to nestalo. Nikdo neprotestoval, a to mě trochu mrzí. Ne proto, že bych byl proti tomu. Já jsem pro to, aby tam byly. Ale že nikdo neprotestoval, znamená, že všichni na to kašlou, ne že s tím souhlasí. To se ukazuje i v tom, že jsem ohlásil nějaké přednášky a diskuse na teologické fakultě a zvu teology. Myslíte, že někdo z pánů kolegů na fakultě přijde? Vůbec ne. To je ale hrubá chyba. Buď jsem pro, anebo proti. Ale nemůžu se tvářit, jako kdyby toho nebylo. To není žádná věda. Rádl jednou řekl, že když vyjde filosofický spis nebo vědecký spis, tak působí jako vyzvání k souboji. Kdo se neozve hned, prosím, je to jeho věc, ale nemá později právo o tom mluvit. Ani na fakultě, ani veřejně. Jedině mladý vědec, který se k tomu nemohl ozvat. Každý se musí vyjádřit hned a ne po deseti letech. Po mém soudu je tohle velice důležité. Je pak vidět, že sleduje také svůj obor.

Myslím, si, že onen rozdíl by se ještě dal ukázat na jedné věci, která je velice charakteristická. Už desítky let se diskutuje o jakémisi vnitřním nebezpečí, jakémisi viru ve vědách. Způsobuje něco jako rakovinu, totiž – že vědy mají tendenci se štěpit do stále užších a užších oborů. Byl by to konec vědy, kdyby se věda měla rozpadnout na úzké obory. To je možné v nějakém technickém institutu, který potřebuje odborníka na jednu věc, ale není to možné v Akademii věd a na vysokých školách. Nicméně to jinak asi není možné, protože člověk nemůže zvládnout vše. Víme, že např. mikrobiologii zvládnout je nad lidské síly. Je to v zásadě tolerovatelné, když se o tom ví a když to někdo nedělá tak, že všechno hrne na ostatní. Jenže ve filosofii je to úplně jinak. Tam každá filosofická disciplína musí být celou filosofii. Nemůžete filosofii rozdělit na disciplíny tak, že by každá disciplína byla samostatná. Prostě, když se vykládá logika, tak buď je to věda podobná matematice, ale pak není součástí filosofie, anebo když je to filosofická logika, tak v ní musí být celá filosofie. Do filosofické logiky patří i ontologie nebo metafyzika, patří tam také gnozeologie, etika, atd. Všechno tam musí nějak být. Když je např. kniha nebo přednáška zaměřena k jednomu problému, stále musí být pomatováno na zřetel k ostatním disciplínám. Každé filosofické subdisciplína musí být celou filosofii asi tak, jako když rozřežete nezmaru na sto kousků, každý ten kousek může dorůst v celého nezmaru.

A tím se ukazuje, že i po téhle stránce je filosofie něco jiného než věda. Vystává druhá otázka, jestli je správné neustálé dělení ve vědách, jestli také v nich nemá být zřetel obrácen k celku do té míry, že se vždy začnou přibližovat filosofii. To je jiná věc.

Jaká bude perspektiva dalšího vědeckého vývoje? Vždyť to je skutečně nebezpečné, další rozpadání na užší a užší vědecké disciplíny. Ted' nemluvím o budoucnosti, momentálně je situace taková, že přece jenom tolerujeme specializovanost ve vědách, ale nikdy nelze tolerovat specializovanost ve

filozofii. Tam může být nějaký zvláštní zájem, ale každý z filosofů musí být filosofem, tj. musí mít nějakou svou pozici v celé filosofii, vztahovat se k celé filosofické problematice. Specializovanost ve filosofii nejde, protože filosofie je láska k moudrosti nebo k pravdě. Slovo samo se připisuje Pythagorovi, ale je otázkou, jestli to není dodatečný výmysl. Žádné doklady nejsou, nejstarší literární dokument je Platón a právě v Symposiu, kde o tom mluví Sokrates, který se odvolává na své dávné setkání s kněžkou Diotimou a jenom opakuje a filosoficky interpretuje, co mu ta kněžka, čili nefilosofka, řekla. Tam se zároveň mluví jako o témž o filosofein a filaethein. Je tam sloveso stejné. Není tam filaetheia, substantivum, název pro filosofii jako filosofia je láska k moudrosti, filaetheia je láska k pravdě. Milovat moudrost se říká filosofei, milovat pravdu, filaethei. To tam je. Čili pro Platóna to filia nebo filein znamenal, že filosof odmítá sám pro sebe i pro filosofii nárok, že má říkat pravdu. Filosof není ten, kdo má pravdu, je to ten, kdo nanejvýš pravdu miluje, ale ví, že ji nikdo nemá. On se dává pravdě k dispozici, a tak pravda má jeho a ne on pravdu. Čili toto je filosofie.

Motyčka: To, že „pravda má jeho“ – předpokládá vlastně ontologické pojetí pravdy, jako pravdy v Bohu nebo pravdy o sobě asi tak, jak je nacházíme u Bolzana.

Hejdánek: To je příležitost k vyložení problému, co je to ontologie. Aristoteles toho slova nepoužil, ale podal výměr ontologie. Říká, že je filosofická věda, která se zabývá jsoucím jakožto jsoucím. A této vědě, subdisciplíně, říkáme od jisté doby ontologie. Je to cosi, co je užší než to, co znamená metafyzika, když se uměle dal takový název Aristotelovým spisům, které k sobě ani nepatřily a které známe pod názvem Metafyzika.

Tento termín je původní knihovnický termín, vymyšlený proto, že vlastně ty texty neměly název, protože to původně nebyl žádný Aristotelův spis. Byly to kousky jeho různých prací, a tak se i některé kapitoly věcně překrývaly. A knihovník je nazval podle místa, na kterém v knihovně onen svitek byl. A protože stál za spiskem, který se jmenoval Fyzika, tak to nazval Metafyzika, ve smyslu toho, co stojí za fyzikou. Dodatečná filosofická interpretace říká, že je o tom, co je v supernaturale, což je naprosto chybné. Vždyť už Aristoteles nevěděl dost přesně, co původně znamenalo fysis. Už v Aristotelově době to bylo významově přechýleno. Fysis, fyzika, je obor, který by se dnes měl jmenovat biologie. Protože fysis je odvozeno o fyein (= roditi) a fyeschai (= roditi se). Čili o fysis můžeme mluvit jenom u těch skutečností, které se zrodily, rostou. Fyeschai je růsti – odtud fytopathologie, podobně jako v češtině – rostlina, to by měl být i každý živočich, protože také roste. Tady vidíte ty jazykové kořeny, kterých nedbáme. A např. Thaletova voda nebo Amaximandrovo apeiron, Anaximenův vzduch, Empedoklovy elementy, živly neměly fysis, protože nevznikly, nezrodily se, kdežto svět měl fysis, poněvadž se zrodil. Tedy tohle už nevěděl ani přesně Aristoteles. Nevěděl, jako my nevíme, že rostlina je všechno, co roste, nýbrž to nejsou pouze keře, byliny. My nevíme, že rostlina je také pes. To je prostě vývoj jazyka. A toto se potom přeložilo do latiny jako natura. Ovšem v latině je také natura od nasci, tj. rodit se. U nás příroda – tj. to je tím, co je dáno bytostí při narození. Ale pro nás příroda je celý vesmír, ale ten se nenarodil, ten prostě vznikl nějak fyzikálně. To není bytost. U Platóna to byla bytost. Víme, že náš překladatel Novotný to přeložil jako živok, že svět je živok.

Ale ontologie je věda, která se stará o jsoucí, pokud je jsoucí. A teď mi řekněte, co to znamená. Starat se o psa. Když příběhne pes, je to celý pes, co příběhlo? Není! To je jenom dnešní pes. Ale ten pes, to je přece bytost, která žije 14–15 let, ten má za sebou už řadu let života. A pes jakožto štěně a mladý pes, ten nepřiběhl. Přiběhl jenom ten dnešní. Ani nepřiběhl ten, co už bude umírat. To je celý pes. My jsme zapomněli na časovou dimenzi. Ale když si berete svého manžela, nebo manželku, tak si přece neberete jenom toho, kdo je momentálně před vámi. Vy si ho berete s jeho minulostí i budoucností. To by každý měl vědět. Tedy ontologie je věda, která kašle na minulost a budoucnost, poněvadž to už není a nebo ještě není. Ontologie se zabývá jsoucím jakožto jsoucím. To znamená pokud jest. Včerejší pes nebo člověk a budoucí člověk, ten není. To je ontologie. Po mém soudu, žádné jsoucno takové,

jak vyžadoval Parmenidés, totiž, že jenom jest. On dokonce říkal, nikdy nebylo. Jsoucí je jenom jedno a nikdy nebylo a nikdy nebude. Vždy jest. My toto ani nevíme. Musíme se k tomu vracet. Co to je vlastně jsoucno. Jak můžeme mluvit o ontologii, pokud ji takhle vyjadřujeme. Musíme ontologii revidovat, rozšířit ji o další disciplínu, daleko důležitější, totiž o jsoucí, pokud není anebo o nejsoucí pokud jest. A to znamená rozšířit ontologii o méontologii, poněvadž to on je jsoucí a to méon je nejsoucí. Přece každý z nás, jak tu jsme, daleko víc nejsme, než jsme. Celý náš život minulý a celý budoucí tu není. Ale to jsme my. My jsme ti, kteří více nejsou, než jsou. Jsme jenom teď, v tuto chvíli. Ale my všichni už nejsme a zítřejší ještě nejsme.

Čili, když řeknete ontologické pojetí pravdy, musím hned kritizovat, co se rozumí ontologií. Můžeme vůbec nějakou ontologii pravdy vypracovat? Nemůžeme! Podle mého soudu pravda je skutečnost, která není. Tj. není to jsoucno. To je tradice, která není řecká. V řecké tradici tohle nedává smysl. A mnohým z vás, protože jste závislí na starých Řecích, to taky smysl nedává. Ale známe českého filosofa, který si je tohohle dobře vědom. Navázání na významnou českou tradici, o které teď nebudu mluvit a která měla velký úspěch už před Husem, zejména díky Husovi a pak po Husovi, v první

reformaci a pak i v druhé reformaci, když se citoválo jedno místo z tzv. třetího Ezdráše. Ten biblický Ezdráš se považuje za první Ezdráš, Nehemiáš druhý Ezdráš a pak je třetí a čtvrtý Ezdráš apokryfy. A ten třetí Ezdráš, tedy první apokryf má takovou historku, nádhernou. Apokryfy byly přeloženy kralickými a vyšly v Kutné hoře ještě po této válce zvlášť jako dodatek ke Kutnohorce kralické, která znova vyšla, tj. to první vydání kralické, nikoli co knižně se vydalo, tj. z r. 1913. Tohle je to první vydání. A tam byl také otištěn ten text apokryfů a potom ten nový, tzv. ekumenický překlad má v té sérii jednotlivých knih (ne v tom, co je pohromadě, tam apokryfy nejsou). Zde je také zařazena jedna kniha – překlad apokryfů. Tam je historka o perském vladaři Dariovi, který byl ještě mladý a bavil se ve volných chvílích tím, že si dával šarády s oblíbenci. Zejména tam byli tři velmi chytrí mladí muži. Jednou vyhlásil soutěž, kdo nejlépe odpoví na to, co je na tomto světě nejmnocnější. Jeden říkal, že nejmnocnější je víno, protože porazí i toho nejsilnějšího. Druhý říkal, že nejmnocnější jsou králové a vladaři. To byla odpověď velmi oportunní. A třetí, že nejmnocnější jsou ženy, protože i ti největší vladaři si od nich nechají vše líbit a jsou na nich závislí... Ale pak je dodatek. Odborníci mají za to, že až potud je autorem nějaký Řek a pak to dostal do ruky nějaký helenizovaný Žid, který věděl, že je velická možnost to upravit a dal tam jakési dodatky. A ty se pak celý starověk a středověk hojně citovaly. A jeden z nich je právě k tématu příběhu: je tam, že nejmnocnější jsou ženy, ale vůbec na světě nejmnocnější je pravda, která vítězí na věky, anebo která vítězí nade vším. Vyjádřeno je to tam tak, že ve 3. kapitole soutěžící onu sentenci napsali na lístek, když všichni vyhráli, měli ji zdůvodňovat. Ve 4. kapitole je vše rozvedeno a tam jsou ty nejkrásnější formulace. Bylo to citováno u řeckých a latinských otců, bylo to citováno před Husem. F. N. Bartoš napsal takovou malou knížečku v r. 1946, kterou vydala KU v Praze O dějinách hesla Pravda vítězí. Tam říká, že našel v jihočeských archivech nějaké postily mnichů z posledního desetiletí 14. století a tam že je tohleto místo také citováno. Zbývá ještě, aby se historikové do toho ponořili. Je totiž velice pravděpodobné, že to bylo v povědomí přítomno ještě před Husem. Hus ovšem pro to udělal hodně. A potom je to citováno dalšími. Rokycana to nechal vytesat, Hrarečtí to měli na hradbách a jeden jihočeský zeman, hejtman z Písku, to první nechal vyšívat na standartu, se kterou vyjížděl do boje.

To je doklad, jak u nás v Čechách myšlenky přecházejí ze srdcí na plakáty. Toto heslo nějakou působilo. Ale nebylo podrobena filosofické reflexi – až v našem století, případně částečně už v 17. století. Po Bílé hoře se tady, podle F. M. Bartoše, nevyskytovalo. Já tomu ale moc nevěřím. To je totiž tak přesvědčivá, tak vtíravá myšlenka, že tu určitě nějaké pokusy byly. Bartoš si sám říkal „husitský badatel“. On tedy těžko může říci, že se to tu pak už nevyskytuje.

Každopádně v obrození se to projevuje znovu a TGM o tom nikde nepíše. Alespoň já jsem to nikde nenašel, ale nemám TGM celého přečteného, zejména ty věci, které nevyšly znovu. Sám Kozák mi říkal koncem 50. let, že asi někdy v polovině prvního desetiletí 20. století, TGM, když mluvil o Husovi v univerzitní přednášce, se toho tématu nějak dotkl. Je to dost pravděpodobné, že nějakým způsobem takhle působil na své žáky, protože hned tři byli ovlivněni a vlastně se jim to heslo, ta myšlenka za heslem, stala takřka základním tématem. Nejdůležitější z nich je Rádl, který vlastně celý život se zabývá onou otázkou a jeho pojetí pravdy je to nejhlubší, co vůbec česká filosofie kdy podala. To říká Patočka a já to opakuji.

Ta myšlenka zní: jestliže pravda je mocnější než cokoli na tomhle světě, tak to nemůže být jsoucno. Protože, když řeknu komukoli z vás, aby řekl největší číslo, tak ať řekne k tomu jakékoli, já řeknu plus jedna a mám větší. Co je nejmocnější na tomto světě, přidáte-li komára, už máte větší, mocnější. Prostě pravda může být mocnější než všechno jenom proto, že to není jsoucno. Tzn. ona vítězí, ale díky přicházejícímu času. Na věky vítězí. Ne teď hned. To nemusí být teď hned. Ona není schopná být mocnější než největší mocnosti na tomhle světě, jenomže, všechno, co jest, pomíjí. To je židovská myšlenka, která ani těm, kdo se hlásí ke křesťanství, není vlastní, protože apoštol Pavel všechno reinterpretoval, jako helenizovaný Žid. Helenizoval Ježíšovo učení a výsledek byl ten, že jeho pojetí víry je úplně jiné než Ježíšovo. Ježíš staví víru proti strachu, a apoštol Pavel proti vidění tváří v tvář. On zavedl to, že víra je jakési slabší vědění, méně jisté vědění. To vůbec není žádné vědění. Víra je životní orientace! A tohle je právě židovské pojetí, že pravda tím, že přichází, vítězí. Ona není jsoucno, ona není tady, poněvadž co jest, pomíjí. Ale pravda nepomíjí, protože stále přichází, nikdy není příšlá. Sama stále přichází. A tím, že někdo se dá do služeb pravdy a formuluje něco tak, že je to vskutku pravdivé, tak to, co formuluje, vždycky se ukazuje jako pravdivé jen v tom světle pravdy. To není pravdivé tak, že v tom je obsažena ta pravda, kterou řekl. Toto pochopil velice důkladně Rádl. Prostě pravda je to nejdůležitější, co tu může být, ale ono to není. Není to jsoucno. A nic, co jest, tomu neodolá, protože všechno, co jest, pomíjí. To je moc pravdy. Proto ji nemůžeme mít. Bylo velkým nepochopením, že studenti si napsali, že pravda zvítězila. To nikdy nemůžeme říci.

Takže ontologické pojetí pravdy je vlastně zbytek staré řecké tradice. My o ontologii pravdy nemůžeme hovořit, my můžeme mluvit pouze o méontologii pravdy. Pravda je to méon nikoli to on, ovšem v jiném smyslu, než to chápali Řekové. Např. když v Sofistech Platón mluví o méon, tak tím myslí popření jsoucího. Rádl to formuloval na konci svých Dějin filosofie tak, že rozděluje skutečnosti na ty, které jsou a které bytí mají, to, co jest, a to, co bytí má. Mluví např. o pravdě, že to není to, co jest, nýbrž to, co bytí má. Také o Bohu říká, že to není to, ten, co jest, nýbrž ten, kdo bytí má. Tento způsob vyjádření je závislý na německé filosofii hodnot, zejména na Hugo Münsterbergovi, kterého Rádl četl a měl ho rád. Proto zároveň věděl, že to má své meze, a proto tam řekl, že to, co bytí má, je důležitější, je skutečnější, dokonce říká na jednom místě – je skutečnější než to, co jest, Čili sice by bylo pěkné, kdyby pravda byla, ale bohužel není. Pravda není, ale platí. To bytí má, znamená platí, přichází. Má adventivní povahu. My vůbec musíme znovu interpretovat, co to je budoucnost. To není prázdnota, do které my se wpisujeme svými činy a svými podniky. Budoucnost k nám přichází plná výzev, na které musíme odpovídat, všechno, co děláme a co říkáme je vždycky na výzvy, které přicházejí. Výzvy samy jsou cosi nepředmětného, co teprve musí být z naší strany zaslechnuto, čemu musíme porozumět a na co musíme odpovídat. Takto se vtěluje pravda do historie.

Motyčka: Jaký je Váš názor na Whiteheada jako tvůrce procesuální filosofie?

Hejdánek: Skutečně, Whitehead je velice důležitá postava ve filosofii a má některé vady – zejména, že vyrůstá z anglosaské tradice, takže jeho formování je zatíženo, zejména jeho důrazem na bezprostřední zkušenost. Jinak je to, dle mého soudu, filosof budoucnosti. Jak to u nás prorokoval Ferdinand Herčík. Za II. světové války vydal jednu ze svých populárních knížek Život naruby. Tam

mluví o Whiteheadovi. To je muž, který se u nás o Whiteheadovi zmiňuje a říká, že je to velká filosofie budoucnosti. Pravda je, že i v Anglii, odkud pocházel, byl zapomenut a v Americe si ho nikdo skoro nevšímal. Tam je sice mnoho všelijakých škol, ale to je vždycky místní záležitost. USA jsou velická země, takže různé extravagance jsou tam možné, ale neznamena to, že se to dotklo té Ameriky nějak podstatně. To vlastně byli teologové, kteří uchovali tu památku nebo tradici, se kterou přišel Whitehead. Ten celý život učil v Anglii fyziku a matematiku, v 61 letech přišel do USA a tam začal přednášet filosofii. On už několik filosofických knížek vydal předtím, ale teprve tím přechodem do Ameriky se datuje jeho přeliv v myšlení. To, co bylo předtím, se nazývá filosofie přírody, a to, co bylo potom, filosofie organismu. Zde zdůrazňuje čím dál víc proces, procesualnost všeho, to, že se děje. To jsou ty jeho „evels“. A zde je cosi, co ještě bude muset filosofie zvládnout.

Když přišel do USA, jeho prvním asistentem byl Charles Hartshorne, který se stal dosti slavným, protože na jeho přednášky chodili technici a také teologové. Teology to nesmírně ovlivnilo, protože sám Whitehead na konci knížky *Process and Reality* má zvláštní malou kapitolku o Bohu. Je to vlastně jakási filosofická teologie. Je to zvláštní, zcela mimořádná věc, že myslitel, který neměl a nechtěl mít s křesťanstvím nic společného, najednou z vnitřních důvodů přichází na myšlenku Boha a že s ním musí pracovat filosoficky, což je velmi kuriózní záležitost. A na to navázali teologové, kteří byli skutečně vynikající a založili procesualní teologii. Hlavní Whiteheadova myšlenka objevující se na konci knížky spočívá v tom, že Bůh má dvojí povahu, primordiální a konsekventní.

Primordiální, to je to, s čím Bůh disponuje od samého začátku. Whitehead říká, že Bůh stvořil svět, ale neví, jak to dopadne. To je cosi, co je proti křesťanské tradici. Tam se stále mluví o předsvědčení a předurčení atd. Zde se říká: ne, Bůh nevěděl, co všechno se tady přihodí. A on tím, že stvořil svět, tak udělal určité zkušenosti. A Bůh po stvoření a po zkušenostech se světem je najednou trochu jiný. Kus jeho povahy se změnil. Nové, co tam je, je ta konsekventní povaha boží. To je v Bohu díky tomu, že podnikl ten obrovský podnik, stvoření. A teď má jakési zkušenosti, tzn., že Bůh se mění. To je myšlenka, která vybočuje z řecké tradice. Bůh byl už na konci starověku a potom ve středověku ztotožněn s nejdokonalejším jsoucnem, které se nemění. Už Aristotelem to formuloval tak, že existuje jakási první příčina, která sama už nemá žádnou příčinu, která sama je nehybná a hýbe vším dalším. Čili to je první hybatel, sám nehybný. To pak přešlo přes Tomáše Akvinského do tomismu a vlastně do celého křesťanství. Myšlenka, že Bůh je neměnný, je cosi naprosto nekřesťanského a protikřesťanského. Je to proti všelijakým biblickým místům, kde se mluví, že Bůh litoval potopy, tzn. že má jakési hnutí – nejdříve něco udělal a pak toho lituje.

Myšlenka, že Bůh je cosi neměnného, že věčnost znamená mimočasí, je poražena tvrzením, že Bůh je skutečnost, která také prodělává nějaké dění, nějaký děj. A na to navázali ti američtí teologové vynikající, takže po několika desetiletích práce procesualních teologů existuje už i procesualní filosofie a zájem o Whiteheada přišel do Evropy. Nyní, zejména v Německu se konají k Whiteheadově filosofii celá sympozia a konference. A dokonce i do rodné Anglie to proniká, i když s odporem hlavně univerzit v Cambridge a Oxfordu, kde nemají rádi takové novoty. Whitehead je skutečně velice podstatný, ovšem zároveň jako všechno nové má na sobě zbytky starého. Je třeba jej domýšlet, dodělat. A to dělají procesualní teologové.

Mayerová: Studium filosofie pomáhá ve studiu sociologie. Bohužel, dnes už není kombinace studia filosofie se psychologíí. Zda bude toto studium obnoveno a do jaké míry na FF tam bude v základu zastoupeno a do jaké míry budou zpětně filosofové spolupracovat s pracovníky jiných oborů, např. v oblasti různých projektů vědeckovýzkumného charakteru. Jaká je výchova dnešních filosofů – věnují se také otázkám metodologie?

Hejdánek: To je skutečně jedna z nebolavějších věcí. Já sám jsem se velice angažoval v této věci na FF UK zejména v jednom bodě. A pak se jako nouzové operativní řešení připustilo první rok studium

jednooborové filosofie. Najednou to bylo v druhém roce samozřejmé a teď už se chce v tom pokračovat. Já proti tomu stále protestuji. To není žádné studium. Každý, kdo chce studovat filosofii, musí mít nějaký obor, na kterém tu filosofii může provozovat. Filosofie se nedá dělat odděleně od věd. Tady se musí orientovat na nějakou vědu a mít přímý kontakt s vědou, s vědeckou prací, jinak se nedá filosofovat, je jedno, jestli to je historie, přírodověda, filologie..., ale student pak ví z vlastní zkušenosti, co to je pracovat vědecky a nedělá si o tom iluze. Myslím, že je to velká chyba, že se to vůbec připouští. Na druhé straně se objevuje nepochopení ze strany techniků a přírodovědců. V akreditační komisi se také už několikrát diskutovalo o těch tzv. doktorátech Ph. Samozřejmě se předpokládá, že na této nejvyšší úrovni půjde čistě o jakousi monografii a zkoušky nebo rozhovory, které se budou týkat této monografie. A nikdo nevzpomíná, že Ph je z filosofie a že tedy tam musí filosofie být. V mnoha místech na světě se na to už také zapomnělo. Ale to přece není pro nás omluva. Na nejvyšší úrovni, na nejvyšším gradu vědeckého pracovníka se musí znova zdůraznit filosofie, poněvadž neexistuje špičková věda bez filosofie. Vedle toho, že vědec něco objevil, musí ještě ukázat svůj široký rozhled z hlediska filosofického, že ví i o ostatních věcech a že ví, v jakém kontextu pracoval na své monografii. V jakém kontextu vůbec jeho věda, jeho obor pracuje a myslí, v jakém kontextu celá věda je ve společnosti a vůbec v dějinách lidstva. Musí mít možnost přesvědčivě ukázat.

Po téhle stránce je třeba zdůrazňovat dvě věci: že filosofii samostatně nelze studovat, vždycky je potřeba mít ten materiál, se kterým se pracuje. Je jedno jaký. Filosof může právě tak spolupracovat s astrofyzikou jako s biologií. U nás přírodovědci filosofovali, např. Bělehrádek, Šamberk, Úlehla. Dneska se to velmi považuje za nemožné proto, že člověk má moc dělat, aby vůbec ovládl obor. To je moc špatné hledisko, protože obor nezvládne správně, jestliže si nepřibere filosofii.

Jak to bude v dále, vám říci nemohu, protože ono pochopení je třeba nejprve proboxovat, a to i v Praze

Kumpera: Prosazení kreditního systému je jedna z cest. Kdo prostě bude chtít studovat filosofii jako druhý předmět, tak si ji prostě zvolí. To by se mohlo prosadit i mezi technickými fakultami

Cheb: Před dvěma lety zakládali fakultu. Fakulta nebyla jejich cílem, ale prostředkem k rozvoji regionu. Univerzita tu tedy také není proto, aby nás spojovala, sjednocovala, ale že má nějakou misi, nějaké poslání. Byla tady poznámka k holismu, pane profesore, napadá vás něco v této souvislosti?

Hejdánek: Snad vás, ale mne ano.

Cheb: Jak vidíte tu souvislost celku a částí ve vztahu univerzity k regionu, ve vztahu k jejímu poslání. Neměli bychom se zastavit jen u toho, že univerzita je tady jen proto, aby nás spojovala, ona tu má své vyšší poslání.

Hejdánek: Dovolte mi, abych byl opět jednou tvrdý. Univerzita nepochybně má vyšší poslání, ale tím vyšším posláním určitě není region. Dělat vědu proto, abychom pozvedli Posázaví, to mi připadá dosti zvrhlé. Věda se dělá proto, aby se poznala pravda. A pravda padni komu padni, region neregion. Věda je mezinárodní. To, co platí v Čechách, a tím spíše v regionu, musí platit na celém světě. Jestliže se skutečná věda dělá v nějakém Zapadákově, tak celý svět musí dát pozor, co tam dělají. Ale dělat tam vědu jen proto, aby se povznesl region, to se dejte raději na tancování nebo na nějaké podporování regionálních zvláštností. Věda není regionální záležitostí, není regionální zvláštností. Jestli jste začali v Chebu tím, že jste nechtěli fakultu, ale chtěli jste povznést region, tak tuhle fakultu zase co nejrychleji zavřete. Nic ve zlém, ale někdy je potřeba říci věci velmi ostře.

Tománek: Zabýval jsem se pracemi Roberta Kinga Mertona, amerického sociologa a rád bych navázal na Vaši myšlenku. On sice vedle normy generalizace vědění, tedy že věda patří všem a že všechno ostatní kromě pravdy je vedlejší, klade důraz na to, že vedle generalizace, že patří všem, má práva

určitý region nebo vědem být první. Tedy otázka prvenství nějak patří do vědy. Vědy patří všem, ale současně má vědec při objevu právo být první. Rád bych znal váš názor na tento problém.

Hejdánek: Soutěživost je jistě dobrá věc, když nepřekročí jisté meze. Nedávno, právě na přednášce, která vlastně není přednáškou, ale rozhovory se zvanými teology, jsme měli jednoho kaplana z Cambridge. Líčil mám, jak vypadá situace v Kings College a byl to obraz hrůzy. Jedna třetina neurotizovaných studentů, téměř jedna třetina neurotizovaných učitelů, protože stále musí být první. Je předčasné o tom hovořit, poněvadž tady to zatím vůbec nezačalo, u nás to zatím nehrozí, ale je třeba vědět, že vše má své meze. Je dobrou věcí chtít být první. Ve vědě je strašně důležité, že je možno publikovat, mít prioritu, to je věc, která pohání vědeckou práci, jinak by každý pracoval na svém problému sedm, deset, i patnáct let. Ale je také potřeba publikovat rychle, někdy to dokonce svádí k všelijakým podfukům, což se obvykle zase odhalí. Podle mého soudu není podstatou vědy být první. Podstatou vědy nakonec musí zůstat poznání skutečnosti ve světle pravdy. Nepoznávat skutečnost jenom do té míry, pokud se výsledků dá použít v pragmatickém smyslu, nýbrž poznávat ve světle pravdy, což znamená ve světle celku. To je důležité, to nejsou dvě hlediska, abychom mohli mluvit o ambivalenci. Já bych tady ambivalenci nepřipustil. Musí být nějaká hierarchie a rozhodující pro vědu je, aby to byla věda, poznání ve světle pravdy. To říkám raději než pravdivé poznání, přičemž my nemáme metodu, jak potvrdit nebo ujistit sami sebe a druhé, kde je definitivní pravda. Já zastávám Popperovu koncepci, že metoda, jak se ujistit o tom, že snad máme pravdu, je, že se pokusíme tvrzení ustavičně vyvracet. A když některé odolává a nejde vyvrátit, tak to nejspíš bude pravda. Ale vždy si necháme zadní vrátka, že to třeba příští století vyvrátí. Je nebezpečí, když se na toto se zapomene. Existuje dvojí nebezpečí. Jednak, že budeme vědu hodnotit podle její užitečnosti, aplikovatelnosti, podle toho, co potřebuje naše praxe, společenská, technická, a pak uděláme z vědy technologii. I slovo technologie je třeba vyložit. Ale prostě, uděláme jakýsi postup, jak se dosáhne něčeho, když toho chceme dosáhnout. Věda nám pak nikdy neřekne, jestli toho máme dosahovat, nebo ne. A pak druhé nebezpečí, že věda se bude zabývat detaily namáhavě a celoživotně. Vědec se bude zamýšlet nad věcmi, do nichž nikomu nic není, které nikoho nezajímají. To je druhý extrém. Obojí je špatné, věda tady je proto, aby lidem sloužila. Sloužila tím, že ukazuje skutečnost ve světle pravdy, a ne tím, že plní jejich požadavky. Je možno sloužit společnosti, ale tak, že to není společnost, která rozhoduje, co ta věda bude dělat. Věda musí rozhodovat, co je důležité, ale musí to být pro společnost. Nemůže si dělat, co chce a kašlat na společnost, věda je jí placená. A nejenom proto, z věcných důvodů. Musí mít na mysli, co její experimenty, eventuálně uvedení v praxi budou pro společnost znamenat. Jestli nejsou jejím není ohrožením, jestli s sebou nepřinášejí nepředstavitelná nebezpečí. Vědec je odpovědný za to, že přestane dělat vědeckou práci tam, kde není schopen odhadnout, jestli jí nebude zneužito. Myslím, že největší problém současné doby spočívá v tom, že vědci, kteří si zvykli na svůj životní standard nebo vidí ten životní standard jinde (u nás si ještě neměli možnost zvyknout), jsou ochotni se prodávat, prostituovat. Prostě, když jim někdo zaplatí, tak jim vynaleznou, co budou chtít. To vůbec nikdy nesmí dělat, chtějí-li být vědci. Vědec bude rád, když bude sponzorován ale on musí rozhodovat o tom, jestli tuto práci bude dělat nebo ne. On v tom vždycky může rozhodovat, pokud není pod nějakým šíleným tlakem. A když pod tlakem je, může udělat to, co udělali němečtí vědci za války. Prostě to nevynalezli, pořád měli nějaké problémy. Alespoň to tak líčí, jestli je to pravda. Pokud jste četli vzpomínky Oppenheimerovy, tak víte, jaký problém to byl pro všechny. Jaký šok to byl pro Einsteina, který to vlastně inicioval.

Vědci musejí myslet na takoveto věci. Vědec je v první řadě odpověden před pravdou, nikoli před společností, nikoli před vládou, nikoli před regionem. Jen před pravdou. Ve jménu pravdy dělá to, co dělá, a nedělá to, co nedělá. Po mém soudu, toto je zásadní věc. Já bych nepřipustil, aby tady bylo ještě jiné hledisko, které by bylo rovnocenné. Jsou jiná hlediska, ale ta jsou všechny podružná,

druhotná. Samozřejmě, že tam hrají roli ještě jiné věci. Ale nesmějí se stát ani rovnocennými s tím prvním.